

BCBP

Mart 2022.

(NE)POŽELJNI PARTNER

ANALIZA NARATIVA O CIVILNOM
DRUŠTVU U FUNKCIJU
ZAROBLJAVANJA DRŽAVE

Srđan Hercigonja

(NE)POŽELJNI PARTNER

ANALIZA NARATIVA O CIVILNOM DRUŠTVU U FUNKCIJU ZAROBLJAVANJA DRŽAVE

Izdavač:

Beogradski centar za bezbednosnu politiku
Đure Jakšića 6/5 Beograd
www.bezbednost.org

Autor:

Srđan Hercigonja

Dizajn, prelom, foto:

Srđan Ilić

Mart 2022.

Izradu publikacije finansijski je podržala Nacionalna zadužbina za demokratiju (NED).
Za sadržaj odgovornost snosi jedino Beogradski centar za bezbednosnu politiku.

SADRŽAJ

SAŽETAK	4
UVOD	5
POŽELJAN PARTNER VLASTI U OČIMA MEĐUNARODNE JAVNOSTI – POZITIVNI NARATIVI O CIVILNOM DRUŠTVU	7
NEPOŽELJAN PARTNER U ZAROBLJENOJ DRŽAVI – NEGATIVNI NARATIVI O CIVILNOM DRUŠTVU	9
ZAKLJUČAK	10
ZAVRŠNE NAPOMENE	13

U ovom radu se analiziraju zvanični narativi o civilnom društvu u Srbiji u njihovoj vezi sa procesom zarobljavanja države. Kao akteri koji imaju korektivnu funkciju u državi koja sebe smatra demokratijom, organizacije civilnog društva i aktivisti ukazuju na opasnosti koje zarobljena država sa sobom nosi. Upravo zbog toga je način komunikacije vlasti i insitucija prema civilnom društvu identifikovan kao bitan element za analizu – sa jedne strane, zbog potrebe legitimizacije vlasti na međunarodnom nivou, postoje tkzv. “pozitivni narativi” o civilnom društvu kao jednom od garanta postojanja vladavine prava i demokratije u državi, dok sa druge strane postoje “negativni narativi” koji se identifikuju u napadima i pritiscima kojim je civilno društvo izloženo, i koji se manifestuju u neargumentovanim izjavama u vidu diskreditacije svake kritike. Kako “pozitivni”, tako i “negativni” narativi utiču neposredno na odnose civilnog društva i insitucija u Srbiji, a posredno se može analizirati i posledice tako oblikovanog odnosa na proces zarobljavanja države.

Pitanje odnosa civilnog društva i vlasti predstavlja jedan od najbitnijih indikatora stepena demokracije u savremenoj viziji konstitucionalne države. U kontekstu sve većeg produblivanja i širenja opsega procesa zarobljavanja države u Srbiji, a koje je posebno postalo vidljivo tokom pandemije COVID-19, naročito je relevantno utvrditi ulogu civilnog društva u državi koja se više ne svrstava u demokratske.¹ U državama u kojima je nizak nivo demokratskih političkih i društvenih procesa, položaj civilnog društva nije zadovoljavajući. U poslednjem izveštaju *Freedom House*-a koji se tiče Srbije iz 2021. godine, naglašeno je da su organizacije civilnog društva često izložene različitim vrstama pritiska od strane vladajuće stranke, dok su njegovi predstavnici meta kampanja provladinih medija i tabloida.²

Iako je civilno društvo po definiciji autonomna sfera, nezavisna od države i njenih institucija, i čiji je jedan od primarnih zadataka zaštita i unapređenje prava i sloboda građana, ono nikako nije imuno na oblik vladavine u jednoj državi. Pandemija COVID-19 je ogolila proces zarobljavanja države u Srbiji,³ ako pod tim procesom podrazumevamo namerno i postepeno razvijan sistem duboke i rasprostranjene korupcije u kojem se institucije zloupotrebljavaju, legalnim i nelegalnim sredstvima, za isisavanje javnih resursa u privatne ruke, nauštrb prava i sloboda građana i javnog interesa, dok formalno opstaje fasada demokratskih procesa. Međutim, pandemija COVID-19 je takođe učinila da je i demokratska fasada ogoljena, te da se trend zarobljavanja počeo širiti i van institucija, na druge sfere javnog života, što dovodi i do zarobljavanja društva.

U ovom radu, pod terminom civilno društvo će se podrazumevati njegovo značenje u užem smislu – organizacije civilnog društva (OCD), istraživački novinari i mediji koji se kritički odnose prema vlasti, odnosno na one aktere koji pokušavaju da obavljaju korektivnu funkciju u odnosu na vlast. To se pre svega odnosi na OCD i druge nevladine aktere koji deluju na nacionalnom nivou (ali svakako i na one koje deluju na lokalnom nivou), i koji, u okviru svog rada, utiču (ili makar to pokušavaju) na procese donošenja odluka. Polazi se od pretpostavke da, iako je proces zarobljavanja počeo da zahvata i društvo, njegove institucionalne forme u okviru civilnog društva ostaju otporne na pritiske i napade koji pre svega dolaze od strane vlasti i provladinih medija, kao i da te organizacije i dalje ostaju veoma aktivne, angažovane u društvenim i političkim procesima.

Analiziraće se narativi o civilnom sektoru i njihovim odnosima sa procesom zarobljavanja države. Fokus analize će biti narativi u vidu govora i izjava visokih javnih funkcionera koji, po samoj prirodi svog položaja, imaju političku moć, kao i narativi u vidu teksta iz štampanih medija i zvaničnih pisanih izjava nosilaca političke moći.

Slično kao što je to slučaj sa narativima o pandemiji COVID-19, tako i narative o civilnom društvu karakteriše dihotomija i međusobna isključivost. Dok sa jedne strane dominira diskurs o najznačajnijim akterima civilnog društva kao "izdajnicima i stranim plaće-

nicima”, sa druge strane se veoma jasno izražava spremnost vlasti za saradnju sa civilnim društvom i ističe se njegov značaj pre svega u procesima evropskih integracija, i jačanju vladavine prava u zemlji. Takvi suprotstavljeni narativi oslikavaju način vladanja trenutne političke elite, i otkriva izvore svoje legitimnosti. Sa jedne strane, vlast pokušava da kroz pozitivne narative o civilnom društvu, čije su vrednosti neupitne i značajne za državu, sebe legitimiše u očima dela međunarodne zajednice (pre svega Evropske unije i Sjedinjenih Američkih Država) čija podrška je neophodna radi ostvarivanja partikularnih i nacionalnih interesa vlasti. Sa druge strane, narativom o stranim plaćenicima i domaćim izdajnicima, vlast pokušava da delegitimiše delovanje civilnog društva, uruši njegov kredibilitet i time nastavi proces zarobljavanja države, ili da makar održi *status quo*.

Kao posledica ovakvih narativa, čiji primeri će biti dati kasnije u radu, može da se odredi položaj civilnog društva i njegov odnos sa institucijama. Naime, netransparenost državnih institucija, njihova arbitrarnost u radu i saradnji sa civilnim društvom stvara neravnopravni odnos, pri čemu OCD, i drugi akteri nisu u mogućnosti da obavljaju svoju funkciju. Zatvorenost institucija na peticije, na građanske inicijative i akcije dovodi do marginalizovanog položaja civilnog društva, dok procesi targetiranja aktivista, pre svega na lokalnom nivou, demotiviše građane da se aktivnije uključe u probleme svoje zajednice.

POŽELJAN PARTNER VLASTI U OČIMA MEĐUNARODNE JAVNOSTI – POZITIVNI NARATIVI O CIVILNOM DRUŠTVU

Identifikacija dvostrukog narativa o civilnom društvu može se jasno primetiti u dve sfere – jedna koja se pojavljuje preko masovnih medija (ali i socijalnih mreža) i druga koja se pojavljuje u administrativno-birokratskom sistemu u okviru rada državne uprave. Dok u prvoj sferi, iako to nije pravilo, dominiraju negativne poruke, koje se mogu okarakterisati pritiscima i napadima na organizacije civilnog društva kao i na aktiviste i istraživačke novinare, u drugoj sferi dominira “pozitivniji ton”, želja za dijalogom i saradnjom. “Pozitivni ton” je najprisutniji u diskursu Ministarstva za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog – ministarstva koje je i kreirano kako bi se upravo saradnja sa civilnim društvom podigla na viši nivo (doduše, i to Ministarstvo je napravljeno sa ciljem institucionalnog komunikatora “pozitivnih poruka” o civilnom društvu, sa jasno iskomiciranim svrhom da se dobije bolja ocena u izveštaju Evropske komisije).

Međutim, čak i u državnoj upravi, u kojem dominira “pozitivniji ton”, prisutna je velika tišina u onim slučajevima kada nadležne insitucije moraju da reaguju na određene pritiske i napade kojima su izloženi akteri civilnog društva. Tu se pre svega izdvaja Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog koji se skoro nikada ne oglašava prilikom pritisaka i napada, pa čak i onih najvećih, dok Ministarstvo unutrašnjih poslova veoma često ne čini svoju zakonsku obavezu da štiti građanje prilikom njihovog ostvarivanja prava na slobodu okupljanja i udruživanja, što je posebno bilo vidljivo prilikom velikih ekoloških protesta krajem 2021.godine.

Međutim, u javnosti je bilo prilike da se čuju i primeri narativa koji se mogu označiti kao “pozitivni” od strane nosilaca najviših najvnih funkcija, predsednice Vlade i predsednika Republike. Ono što karakteriše ove izjave nije međutim samo isticanje značaja civilnog društva, ili borba za zaštitu prava istraživačkih novina ili nevladinih organizacija, već činjenica da, na primer, predsednik Republike ovim izjavama najavljuje akcije koje su u potpunost van njegove nadležnosti. Pored toga, predsednik Republike se obraća kao “spasilac”, kao akter koji će lično sprečiti dalje napade na istraživačke novinare i nevladine organizacije, koji će reći narodnim poslanicima šta da govore i kako da se ponašaju – takvo poimanje funkcionisanja odnosa prema civilnim društvu pokazuje da je ovde funkcija civilnog društva da bude legitimizirajuće sredstvo u procesu urušavanja institucija, a posredno (ako se institucija predsednika veže za zarobljavanje države) kao održavanje fasadne demokratije u okviru koje partikularni interesi nosilaca političke i ekonomske moći nadvladavaju javni interes .U intervju Radio televiziji Srbije marta 2021.godine, predsednik je jasno i nedvosmisleno istakao značaj organizacija civilnog društva nakon niza kritika koje je deo organizacija civilnog društva uputio vlasti zbog napada na istraživački portal KRIK:

“Boriću se da zaštitim prava ljudi iz KRIK-a, nezavisnih i nevladinih organizacija, i tražiću od poslanika da se ne vodi hajka protiv njih.”

U nastavku predsednik još dodaje:

“Molim da razumeju da smo mi odgovorni za demokratičnost sistema. Da im omogućimo da govore najgore stvari o nama, čak i o mojoj deci. Unutar sebe moramo da pokažemo poštovanje. Dajte da čujemo nevladin sektor, u nekim stvarima će nam pomoći u nekim neće, ali možemo da im odgovorimo.”

Prilikom izglasavanja nove Vlade, u svom ekspozeu, i na više formalni način, predsednica Vlade je istakla značaj civilnog društva rekavši da su “mediji i civilno društvo ‘među najvažnijim partnerima u svim reformskim procesima’ i da je zato formirano Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog koje će raditi na unapređenju dijaloga i saradnje sa organizacijama civilnog društva.” Ovakva izjava nije jedina koju je premijerka dala za vreme trajanja svog mandata. Ovakav vid narativa se pre svega identifikuje u kontekstu evrointegracija, prilikom zvaničnih sastanaka premijerke (ali i drugih funkcionera) sa predstavnicima tela Evropske unije, ali i na sednicama Nacionalnog konventa o Evropskoj uniji.

Sličan, i dosta birokratski tip narativa prate i izjave ministarke za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog. Tako je Gordana Čomić, prilikom otpočinjanja trogodišnjeg projekta “Dijalog promena”, uz podršku Evropske unije izjavila:

“Moramo normalizovati situaciju u kojoj se o svakoj temi u društvu razgovara kroz dijalog između predstavnika vlasti, civilnog društva, predstavnika EU i predstavnika Univerziteta. Ne znamo unapred rezultat dijaloga, ali znamo da ako se udružimo svi mi koji želimo dobro Srbiji, postoji verovatnoća da ćemo se sastati za dve godine u ovoj sali i reći: mogli smo i uspeli smo.”

Izjave ovog tipa, koje se često daju ili uz prisustvo predstavnika Evropske unije, ili u okviru bitnih događaja koji su često i finansijski potpomognuti od strane Evropske unije imaju za cilj da se vlast legitimiše u očima onih međunarodnih aktera koji insistiraju na vladavini prava i funkcionisanju pravne države u okviru koje je neophodno postojanje aktivnog i dinamičnog civilnog društva, koje je oslobođeno pritisaka i napada.

NEPOŽELJAN PARTNER U ZAROBLJENOJ DRŽAVI – NEGATIVNI NARATIVI O CIVILNOM DRUŠTVU

Za razliku od pozitivnih narativa, negativni narativi nisu toliko česti u tzv. administrativno-birokratskom diskursu, i može se zaključiti da javnim diskursom dominiraju veoma negativni narativi o civilnom društvu. Oni se mogu identifikovati najviše u provladinim medijima, tabloidima, ali takođe i u izjavama i viših i nižih nosilaca javnih funkcija. U tim izjavama i tekstovima se često otvoreno napadaju akteri civilnog društva, aktivisti, branitelji ljudskih prava, dok sam rečnik koji se koristi upućuje na poznati narativ o “stranim plaćenicima i domaćim izdajnicima”, narativ koji je u Srbiji prisutan još od vreme vladavine Slobodana Miloševića, i koji je često prethodio najbrutalnijim verbalnim i fizickim napadima, pa čak i politickim ubistvima. Izjave u kojima dominiraju negativni narativi o civilnom društvu dolaze kako od najviših funkcinera, ali i od narodnih poslanika, članova političkih partija koje čine vladajuću koaliciju. Napadi su često reakcija na određene aktivnosti organizacija civilnog društva ili aktivista koje se, u očima nosilaca političke i ekonomske moći, smatraju štetnim po njihove lične i političke interese.

Neki od ciljeva napada i negativnih (ali i netačnih) komentara i izjava jeste diskreditacija aktera civilnog društva po pitanju njihove ekspertize, navodnih veza sa opozicionim političarima, finansijske netransparentnosti. U negativnim narativima često se naglašava veza organizacija civilnog društva sa stranim vladama i državama, i neistine da one rade za interese upravo drugih, internacionalnih aktera, a ne u interesu građana Srbije. Način, ton i rečnik koji dominira u ovim narativima je praktično identičan, bez obzira da li negativne izjave dolaze od najviših funkcinera, ili onih sa “nižih nivoa”. U nekim slučajevima, određene izjave ili tekstovi u tabloidima imaju i elemente govora mržnje.

Tako je predsednik Republike nevladine organizacije nazvao denuncijantima kada je društvena mreža *Twitter* obeležila naloge velikog broja štampanih i drugih medija kao “medija koji sarađuju sa Vladom Srbije”. Predsednik je tom prilikom, 21. avgusta 2021.godine izjavio:

“Oni kažu nevladine organizacije, eksperti tj. lažni eksperti, mogu da mislim to su – BIRODI, Đilas, Šolak i ostali, ali nevladine organizacije, prijavljivale su i denuncirale su šefu svih poslušničkih medija i onima koji insistiraju na sprovođenju poslušničke politike prema određenim velikim silama – denuncirali su i prijavili su one medije koji nisu poslušnički nastojeni prema njima.”

Još jedan odgovor na označavanje naloga medija na *Twitter*-u jeste i tekst koji je izašao u dnevnom listu “Srpski telegraf” od 23.avgusta 2021.godine, sa naslovnicom “Zapadni megafoni dobili milione”. Članak koji se navodi kao “specijal” i koji nosi naziv “Dosije mediji” pre svega targetira nezavisne istaživačke novinare i organizacije, KRIK, Birn, CIN, ali se odnosi i na “otkrivanje ko finansira medije i nvo borbe za demokratiju i slobodu”.

Autori članka su naveli podatke o deset organizacija civilnog društva i fondacija, uz informacije o osnivačima, finansijerima i pravnim zastupnicima. U ovom slučaju je jasno da autori članka nisu mogli do ovih informacija da dođu nijednim drugim putem osim izvršenja krivičnog dela odavanja poslovne tajne, i uz veliku sumnju da su do podataka došli od strane Uprave za sprečavanje novca i finansiranje terorizma. U tekstu se nagađava da su ove organizacije strani plaćenici i/ili agenti, dok se kao razlog za finansiranje NVO od strane stranih fondacija navodi se "promovisanje stavova suprotnih politici koju vodi Vlada Srbije".

Iako je organizacija CRTA samo redovno radila na svojim aktivnostima, kao i istraživački portal KRIK, Aleksandar Martinović, poslanik Srpske napredne stranke, je marta meseca 2021.godine tokom sednice Narodne skupštine izjavio:

"Sad ja vas pitam, kolege narodni poslanici, koje svakog dana zasipaju lažima, neistinama prikrivajući svoje sopstveno bogatstvo: Ko od vas u Beogradu ima stan od sto kvadrata, i ko od vas vozi novi džip? Ne vozi niko, ali vozi Raša Nedeljkov, ali vozi Vukosava Crnjanski!"

Martinović je, pored gore pomenutih lica zaposlenih u CRTA-i istovremeno napao i istraživački portal KRIK optužujući ih da su "kriminalno udruženje", te nastavio:

"Ja vam tvrdim ti šefovi nevladinih organizacija bogatiji su od svih nas zajedno i to narod Srbije treba da zna. To nisu nikakve nevladine organizacije to su u stvari, da se mi ne lažemo i da govorimo jednim ljudskim jezikom, to su kriminalna udruženja."

Ogromna većina članica Radne grupe Nacionalnog konventa za poglavlje 23 odbila je da učestvuje u dijalogu Konventa za predsednicom Vlade koji je održan 22. decembra 2021. godine. Razlog odbijanja bio je taj da bi razgovor sa premijerkom na temu referenduma o izmenama Ustava u oblasti pravosuđa, a u toku referendumske kampanje moglo da ugrozi kredibilitet Nacionalnog konventa, kao i legitimnost referenduskog procesa u celini, premijerka je izjavila:

"Nije ovde bila samo vlada, bio je predsednik Skupštine, predsednica Odbora za ustavna pitanja, ljudi koji vode klastere, ambasadori EU i Misije OEBS-a... To samo pokazuje da određene nevladine organizacije politizuju ovo pitanje, iako su učestvovali u pripremi samih amandnana, i da ne žele da ih podrže, već kažu - nećemo da ih podržimo, jer ih predlaže skupština čiji je stožer SNS, ili vlada koju vodi Ana Brnabić, ili se takve stvari dešavaju u Srbiji koju vodi Aleksandar Vučić."

Ova izjava predsednica Vlade je pokušaj delegitimizacije civilnog sektora baš pred onim akterima pred kojima trenutna vlast pokušava da sebe legitimiše kao demokratsku. Možda i najveći pokušaj delegitimizacije civilnog društva izvršila je upravo predsednica Vlade 20.januara 2022.godine, nakon ukidanja uredbe vlade o prostornom planu projekta "Jadar", kada je izjavila, nakon navođenja brojnih donatora iz SAD-a i Velike Britanije da:

“I sve su laži o nama, o našim porodicama, o porodici Aleksandra Vučića, demokratija je kada kažete da je Danilo Vučić direktno povezan sa Škaljarskim i Kavačkim klanom. To je sloboda medija, to je demokratija, to je pluralizam, to je mnogo lepo. Ali kad pitate neke od tih medija izvinite, da li ste platili porez, onda je to atak na medije, to je diktatura, to je tiranija, to je katastrofa, i tako dalje, i tako dalje. I laž je sve, na kraju krajeva, i o tome što smo čuli o nevladinim organizacijama koje se zalažu za nezavisno sudstvo i vladavinu prava, i o nekih novinarskih udruženja koje se zalažu za zaštitu i bezbednost novinara, a najmanje im je stalo do zaštite i bezbednosti novinara, a najviše o tome da to politički zloupotrebe, i dosta je sve skupa tog licemerja. I zato stavljamo tačku, na kraju krajeva, na Rio Tinto. Zato što je i meni kao predsednici Vlade i članici Srpske napredne stranke dosta da sve to ide preko leđa Aleksandra Vučića, i da mislite da ćete uvek moći da finansirate nešto čime ćete njega oslabiti, da kažem ponovo, čime ćete njemu slomiti kičmu, a da sve prolazi.”

Narativi o civilnom društvu omogućavaju identifikaciju strategije koju institucije i javni funkcioneri imaju u načinu komunikacije i saradnje za civilnim društvom – sa jedne strane postoji “pozitivan ton” kao i želja vlasti sa saradnjom, ali se čini da se takav ton i želja za saradnjom javljaju samo onda kada je vlasti neophodno da legitimiše svoju poziciju u vezi sa samoproklamovanom odlukom o posvećenosti vladavini prava i pravne države. Sa druge strane, “negativni tonovi” koji se najčešće javljaju u vidu pritisaka i napada na organizacije civilnog društva i aktiviste su posledica uloge nezavisnog sektora kao jedne vrste “uzbunjivača” u oblasti stanja demokratije i vladavine prava. Upravo te aktivnosti “uzbunjivanja” od strane civilnog društva se percipiraju kao opasnost nosiocima procesa zarobljavanja države, kao svojevrsni “trn u oku” gde se kao rezultat javljaju, ne samo pretnje i pritisci, već i druge vrste pokušaja da se civilno društvo “ućutka” (poput formiranja GONGO-a, afere “Spisak”).

Posledica ovakvih vrsta komunikacija i poziva na saradnju jeste i sam odnos organizacija civilnog društva i institucija. Taj odnos ne počiva na ravnopravnim osnovama, dok insistiranje velikog broja aktera u okviru civilnog društva da se uvažavaju njihove vrednosti, stavovi i načela uzrokuje “blokadu” u odnosima.

Iako već sada može da se govori o procesima zarobljavanja društva, do njega u potpunosti nije došlo, a to se upravo vidi u otpornosti organizacija civilnog društva i aktivista da nastave sa svojim aktivnostima u skladu sa svojim načelima, vrednostima i principima. Kako civilno društvo nema političku niti ekonomsku moć da zaustavi zarobljavanje države, ono jedino može da ukazuje na ogromne probleme koji zbog toga nastaju. Isključivanje civilnog društva u procesima donošenja odluka vodi ka jednoj vrsti njegove marginalizacije, pre svega u procesima donošenja odluka, dok civilno društvo može da deluje samo u onim okvirima koju vlast dozvoljava kako bi održala svoj navodni “proevropski i demokratski” identitet u očima međunarodne javnosti.

ZAVRŠNE NAPOMENE

1. European Commission. 2021 Communication on EU Enlargement Policy, Annex 2, Strasbourg, October 19, 2021, 39, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/2021-communication-eu-enlargement-policy_en
2. Freedom House. "Freedom in the World 2021, Serbia", pristupljeno 17.1.2022, <https://freedomhouse.org/country/serbia/freedom-world/2021>
3. Predrag Petrović i Jelena Pejić Nikić, ur., *Sektor bezbednosti u zarobljenoj državi: Čin drugi* (Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2021), 11, <https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2021/12/Sektor-bezbednosti-u-zarobljenoj-drzavi-cin-drugi.pdf>
4. Petrović, P. Pejić Nikić, J. Zarobljavanje sektora bezbednosti u Srbiji – početna studija, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, jun 2020, <https://bezbednost.org/publikacija/zarobljavanje-sektora-bezbednosti-u-srbiji/>, str. 12-14.
5. V. Jeremić, "Pejić Nikić: Od zarobljene države krećemo se ka zarobljenom društvu", *Danas*, 26.12.2021, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/pejic-nikic-od-zarobljene-drzave-kreemo-se-ka-zarobljenom-drustvu/>
6. Miloš Damjanović, "Nations in Transit 2021, Serbia", Freedom House, https://freedom-house.org/country/serbia/nations-transit/2021#footnote3_nagafgr, pristupljeno 18.1.2022.
7. Srđan Hercigonja i Jelena Pejić Nikić, *Kovidokratija – Analiza narativa o pandemiji u funkciji zarobljavanja države*, (Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2021), bezbednost.org/publikacija/kovidokratija-analiza-narativa-o-pandemiji-u-funkciji-zarobljavanja-drzave/
8. Igor Bandović, "Lekcije iz spoljne politike", u Slobodan Georgijev, "Pouke jednog uspona na vlast", *Vreme*, 10.11.2021., <https://www.vreme.com/vreme/pouke-jednog-uspona-na-vlast/>
9. „Vučić za RTS: Zajedno pobeđujemo epidemiju, nema "popusta" za kriminalce“, *RTS*, 18. 3. 2021, <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/4300283/vucic-rt-intervju.html>
10. Ibid.
11. "Vlast optužuje i etiketira pojedine NVO, a dokaze za izrečeno ne pokazuje", *NUNS*, 7.9.2021, <https://nuns.rs/vlast-optuzuje-i-etiketira-pojedine-nvo-a-dokaze-za-izreceno-ne-pokazuje/>
12. "Kodeks usvojila Skupština, ali ne i poslanici: Martinović ponovo etiketira medije i nevladine organizacije", *Insajder*, 17.3.2021, <https://insajder.net/arhiva/vesti/kodeks-usvojila-skupstina-ali-ne-i-poslanici-martinovic-ponovo-etiketira-medije-i-nevladine-organizacije>
13. "Martinović u skupštini lažno optužio urednika KRIK-a da pere novac", *KRIK*, 17.3.2021, <https://www.krik.rs/martinovic-u-skupstini-lazno-optuzio-urednika-krik-a-da-pere-novac/>
14. "Održana sednica Nacionalnog konventa o EU", *Politika*, 22.12.2021, <https://www.politika.rs/sr/clanak/495181/Politika/Odrzana-sednica-Nacionalnog-konventa-o-EU>
15. "Brnabić: Ukinuta uredba Vlade o prostornom planu projekta Jadar, stavljena tačka na Rio Tinto", *RTS*, 20.1.2022, <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/4672421/brnabic-ukinuta-uredba-vlade-o-prostornom-planu-projekta-jadar-i-vise-ne-postoji.html>
16. "BOLJA SARADNJA CIVILNOG DRUŠTVA I JAVNE UPRAVE: Ministarka Gordana Čomić podržala projekat „Dijalog promena“, *Novosti*, 25.3.2021, <https://www.novosti.rs/drustvo/vesti/979136/bolja-saradnja-civilnog-drustva-javne-uprave-ministarka-gordana-comic-podrzala-projekat-dijalog-promena>
17. YUCOM, *Mapa incidenata*, 23.8. 2021, <https://www.yucom.org.rs/mapa-incidenata/>
18. Ibid.
19. "Skupština Srbije izglasala novu Vladu", *Radio Slobodna Evropa*, 28.10.2021, <https://www.slobodnaevropa.org/a/skup%C5%A1tina-srbije-odlu%C4%8Duje-o-drugom-mandatu-ane-brnabi%C4%87/30915697.html>

BCBP

bezbednost.org